

Гаркуша Ю.О.

*кандидат економічних наук, старший викладач кафедри банківської справи
Одеського національного економічного університету*

**ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕФІНАНСУВАННЯ БАНКІВ В
УКРАЇНІ
FEATURES MECHANISM REFINANCING BANKS IN UKRAINE**

АНОТАЦІЯ. У статті досліджені особливості механізму рефінансування Національного банку України банків другого рівня. Охарактеризовані основні інструменти рефінансування. Проаналізовано структуру та динаміку кредитів рефінансування. Виділені основні проблеми рефінансування та вказані шляхи їх подолання.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, механізм рефінансування, рефінансування, банк, Національний банк України.

АННОТАЦИЯ. В статье исследованы особенности механизма рефинансирования Национального банка Украины банков второго уровня. Охарактеризованы основные инструменты рефинансирования. Проанализированы структура и динамика кредитов рефинансирования. Выделены основные проблемы рефинансирования и указаны пути их преодоления.

Ключевые слова: денежно-кредитная политика, механизм рефинансирования, рефинансирование, банк, Национальный банк Украины.

ANNOTATION.

In the article the features of the mechanism of refinancing National Bank of Ukraine second-tier banks. We characterize the main refinancing instruments. Analyze the structure and dynamics of the loan refinancing. The main problems of refinancing, and indicated ways to overcome them.

Keywords: monetary policy, the mechanism of refinancing, refinancing, bank, National Bank of Ukraine.

Постановка проблеми. Грошово-кредитна політика як складова загальнодержавної політики, повинна сприяти соціально-економічному розвитку. За допомогою інструментів грошово-кредитної політики, зокрема рефінансування банків, центральні банки різних країн світу мають можливість впливати на функціонування грошового ринку, і опосередковано на реальний сектор економіки. В умовах соціально-економічної нестабільності, збитковості банківської системи особливої актуальності набуває дослідження та удосконалення механізму рефінансування центральним банком банків другого рівня. Національний банк України, як кредитор останньої інстанції, для підтримки ліквідності банківських установ на достатньому рівні надає кредити банкам шляхом рефінансування. Не зважаючи на те, що вітчизняний регулятор постійно удосконалює механізм рефінансування банків, досі існують деякі протиріччя, недоліки, що зумовлює необхідність подальшого наукового пошуку шляхів удосконалення даного процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми ефективності грошово-кредитної політики Національного банку України та зокрема механізму рефінансування приділяють велику увагу такі вітчизняні учені як В.І. Міщенко, В.В. Коваленко, А.В. Сомик, Т.Д. Косова, В.В. Лановий, О.В. Мельниченко та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас, враховуючи досягнення фундаментальних і прикладних досліджень, недостатньо уваги приділяється саме механізму рефінансування, адже більшість науковців обмежується лише дослідженню кредитних операцій центрального банку.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження механізму рефінансування Національного банку України, розроблення рекомендації щодо удосконалення практики рефінансування вітчизняних банків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рефінансування - це один із поширених інструментів грошово-кредитної політики, який використовується центральними банками різних країн. Під рефінансуванням розуміють

забезпечення центральним банком комерційних банків додатковими резервами на кредитній основі, тобто запозиченими резервами. Ініціаторами рефінансування виступають комерційні банки. Вони звертаються до центрального банку у разі вичерпання можливостей поповнити свої резерви з інших джерел. Рефінансування можна розглядати як процес відновлення ресурсів комерційних банків, які були вкладені в позички, боргові цінні папери та інші активи [1, с. 104].

Відповідно до глосарію банківської термінології рефінансування – це операції з надання банкам кредитів у встановленому Національним банком порядку. Основною метою рефінансування є регулювання ліквідності банків на виконання Національним банком функції кредитора останньої інстанції [2].

Щодо поняття механізму рефінансування, то зокрема, у наукових працях вітчизняного науковця О.В. Мельниченко механізм рефінансування визначається як процес передачі змін (ресурсів та інформації) від учасників ринку і національних агентів до банків з подальшим впливом на соціально-економічний розвиток національної економіки. Цей процес забезпечується системою фінансових методів, форм та важелів на основі відповідного організаційного, правового, інфраструктурного, та інформаційного забезпечення [3].

На основі категорій «фінансовий механізм», «грошово-кредитна політика», «рефінансування» нами сформовано визначення поняття механізму рефінансування як сукупність фінансових методів і форм організації грошово-кредитних відносин, інструментів та важелів впливу на грошовий ринок, шляхом кредитування центрального банку банків другого рівня.

До основних методів механізму рефінансування відносяться: кредитування центральним банком (у тому числі облік і переоблік цінних паперів) комерційних банків; угоди РЕПО; угоди валютного свопу тощо.

Важелями рефінансування, можна вважати: ключову процентну ставку, облікову ставку центрального банку, ринкову процентну ставку за операціями, курс цінних паперів, курси валют, дисконт. Правовим забезпеченням механізму

рефінансування є Конституція України, Закони України, Постанови НБУ. Нормативним забезпеченням механізму рефінансування являються норми, нормативи, інструкції, методичні вказівки, інша нормативна інформація. Схему механізму рефінансування центральним банком банків другого рівня зображено на рис. 1.

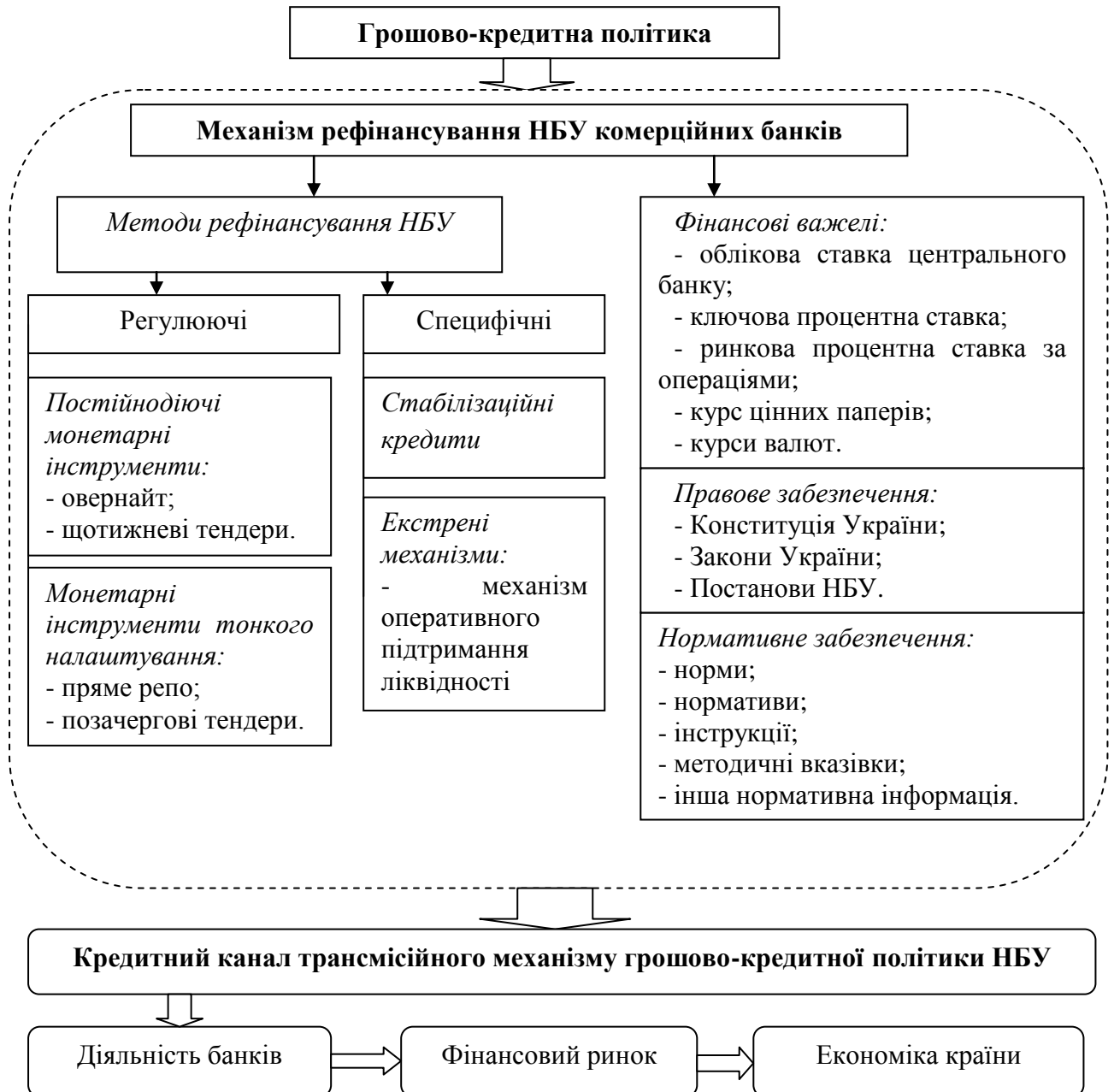

Рис. 1 Механізм рефінансування НБУ комерційних банків (складено автором на основі джерел [3, 4, 5])

Процес кредитних відносин між НБУ і банками регламентується значною кількістю нормативних актів, основні серед яких є: Закон України «Про

Національний банк України» від 20.05.1999 р. № 679-XIV; Положення «Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи від 17.09.2015 р. № 615; Положення «Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України» від 13.07.2010 р. № 327; Технічний порядку проведення Національним банком України операцій з банками, затвердженого постановою Правління НБУ від 30.04.2009 № 260 у редакції постанови Правління НБУ від 22.06.2012 №262 тощо.

Механізм рефінансування НБУ проявляється через взаємодію регулятора та банків другого рівня у процесі реалізації грошово-кредитної політики з метою забезпечення ліквідності як окремого банку так і банківської системи в цілому. Регулятор за допомогою дії кредитного каналу трансмісійного механізму грошово-кредитної політики має можливість впливати на стан банківської системи, фінансового ринку та економіку країни.

Доцільно більш детально розглянути основні інструменти рефінансування НБУ станом на 2016 р (табл. 1).

Таблиця 1

Особливості механізмів рефінансування НБУ України

(складено автором на основі джерел [4, 5, 6])

Інструменти	Мета залучення банками	Періодичність / строк	Застава	Порядок надання
1	2	3	4	5
Регулюючі				
Постійно діючі монетарні інструменти				
Овернайт	Забезпечення виконання обов'язкових резервів та нормативів	Щоденно	Державні облігації України, облігації міжнародних фінансових організацій та депозитні сертифікати	Автоматично до 100% обсягу обов'язкових резервів
Щотижневі тендери	Регулювання короткострокової/ середньострокової ліквідності	Три середі поспіль Строк до 14 днів Кожна четверта середа Строк до 90 днів	Державні облігації України, депозитні сертифікати, іноземна валюта, облігації міжнародних фінансових організацій	Процентний або кількісний тендер

Продовження табл. 1

Монетарні інструменти тонкого налаштування				
Пряме репо	Регулювання короткострокової/середньострокової ліквідності	За зверненням до банку Строк до 90 днів	Державні облігації України	Укладання двосторонньої угоди
Позачергові тендери	Регулювання короткострокової/середньострокової ліквідності	Залежно від ситуації на ринку Строк до 360 днів (понад 90 днів – додаткові вимоги)	Державні облігації України, депозитні сертифікати, іноземна валюта, облігації міжнародних фінансових організацій	Процентний або кількісний тендер
Специфічні				
Стабілізаційний кредит				
Стабілізаційний кредит	Усунення загрози стабільної діяльності через тимчасові проблеми ліквідністю	Залежно від потреби банку Строк до 2-х років з можливою пролонгацією до 1 року. Загальний строк не може перевищувати 5 років		клопотання про надання стабілізаційного кредиту, фінансову модель розвитку банку, рафік повернення стабілізаційного кредиту та сплати процентів, письмове запевнення банку, щодо збільшення розміру регулятивного капіталу банку на суму не менше ніж 15 % від суми стабілізаційного кредиту та ін.
Екстрені механізми				
Механізм оперативного підтримання ліквідності банків	Підтримка ліквідності у разі відпливі строкових вкладів (депозитів) фізичних осіб	Залежно від ситуації на ринку шляхом проведення позачергового тендеру Строк до 360 днів	Державні облігації України, іноземна валюта	Кількісний тендер. Заявка банку не більше відпливу строкових коштів фізичних осіб

На сьогодні НБУ використовує стандартні інструменти регулювання ліквідності банківської системи з метою виконання цілей та завдань, визначених законодавством України та Основними засадами грошово-кредитної політики, залежно від ситуації на грошово-кредитному ринку. Здійснює регулювання ліквідності банківської системи в межах визначених монетарних параметрів та в обсягах, які потрібні для їх збалансування та управління грошово-кредитним ринком, шляхом застосування таких стандартних інструментів: операції з рефінансування (кредити овернайт, кредити рефінансування); операції прямого репо; операції з власними борговими зобов'язаннями; операції з державними облігаціями України [5].

В умовах соціально-політичної кризи економіка України демонструє негативну динаміку основних макроекономічних показників розвитку, що впливає на стан банківської системи. Станом на початок IV квартал 2016 року на ринку банківських послуг функціонують 100 банків, що на 76 установ менше, ніж на початок 2013 року. За результатами 2015 року банки отримали збитки 66559 млн. грн., така ж тенденція продовжується і в 2016 році. Кошти, залучені від юридичних і фізичних осіб, в тому числі і у вигляді строкових депозитів, хоча і відновили позитивну динаміку, проте темпи росту зовсім не значні. В таких умовах участь Національного банку України є вкрай важливою. Зокрема обсяг рефінансування банків у 2014 р. став найбільшим після 169,5 млрд. грн. у кризовому 2008 р. Регулятор у 2014 р. порівняно з 2013 р. збільшив обсяг рефінансування банків у 3 рази - до 222,3 млрд. грн. Найчастіше у 2014 р. банки звертались за додатковими ресурсами до НБУ у першому півріччі, за цей же період були отримані і найбільші суми кредитів. Рефінансування надавалось у формі кредитів овернайт, шляхом проведення тендерів, договорів репо, стабілізаційних кредитів та кредитів для збереження ліквідності. Однак не завжди надані кредити рефінансування ефективно використовувались та позитивно впливали на діяльність банку.

Згідно даних НБУ можна зробити висновки, що найбільше кредитів рефінансування в 2014 році отримали державні банки в основному з ціллю

фінансування «Нафтогазу». Приватні ж банки за рахунок рефінансу вирішували проблеми із відтоком депозитів. Найбільші суми кредиту отримав ПАТ КБ «Приватбанк», приблизно 20 млрд. грн. Також отримав протягом року більше 10 млрд. АТ «Дельта Банк», але все одно відчував труднощі, що стало причиною визнанням його неплатоспроможним. ПАТ «ВіЕйБі Банк» отримав 5,5 млрд. грн., ще 8,3 млрд. грн. - КБ «Фінансова ініціатива». З цих коштів, наприклад, ПАТ «ВіЕйБі Банк» виплачував зобов'язання по депозитам у листопаді 2014 р., але того ж місяця в цей банк була введена тимчасова адміністрація. Були у НБУ і інші невдалі приклади кредитних відносин з банками другого рівня. Серед банків-одержувачів кредитів рефінансування на строк більше 30 календарних днів є банки, які згодом були визнані неплатоспроможними, і на даний час у них діє тимчасова адміністрація або відбувається процес ліквідації. Зокрема, найбільший обсяг коштів отримали ПАТ «VAB Банк» (5,535 млрд. грн.), АТ «Брокбізнесбанк» (2 млрд. грн.), ПАТ «Всеукраїнський банк розвитку» (1,473 млрд. грн.), ПАТ «Укрбізнесбанк» (1,029 млрд. грн.), АТ «Імексбанк» (795 млн. грн.), ПАТ «Камбіо» (428,2 млн. грн.), ПАТ«Форум» (422 млн. грн.), ПАТ «БГ Банк» (364,7 млн. грн.), ПАТ КБ«Актив-Банк» (342,4 млн. грн.), ПАТ «Єврогазбанк» (299 млн. грн.) [7]. Динаміка та структура наданих кредитів рефінансування станом на 31.12.2011-31.12.2015 рр. зображена у табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка та структура наданих кредитів рефінансування станом на 31.12.2011-31.12.2015 рр. (складено автором на основі джерела [7])

Період	Усього наданих кредитів рефінансування, млн. грн.	Кредити овернайт, млн. грн.	Питома вага кредитів овернайт, %	Кредити надані на тендерах, млн. грн.	Питома вага кредитів, наданих на тендерах,%
2011 р.	5227,8	2003,2	38,3	3224,6	61,7
2012 р.	40446,2	28584	70,7	11962,3	29,6
2013 р.	33581,3	19770,4	58,9	13799,3	41,1
2014 р.	149890,7	95202,3	63,5	55566,4	37,1
2015 р.	61412,3	49248,7	80,2	12164	19,8
11.2016	37048,7	15569,7	42,0	21479	58,0

За даними табл. 2, можна сказати, що починаючи з 2012 р. обсяг виданих НБУ кредитів рефінансування починає активно наростати, що зумовлено кризою ліквідності в банківському секторі. Найбільшу суму рефінансування НБУ надав банкам протягом 2014 року, в період відтоку депозитів внаслідок політично-економічної кризи в країні. Заголом за 2014 р. разом із довгостроковими кредитами НБУ було надано 222 млрд. грн.

У 2015 р. банки отримали кредитів рефінансу на суму 61412,3 млн. грн. Цікава динаміка щодо питомої ваги кредитів овернайт і кредитів, наданих на тендері у загальні сумі рефінансування. Зокрема, якщо у 2011 р. частка кредитів овернайт складала 38,3%, а кредитів, наданих на тендері - 61,7%, то з наступного 2012 р. ситуація кардинально змінюється і, наприклад, у 2015 р. частки були відповідно 80,2% та 19,8%, що можна пояснити, потребою банків у додаткових коштах для забезпечення поточної ліквідності та дотримання економічних нормативів, встановлених НБУ. Дещо змінилася ситуація у 2016 р., зокрема сума рефінансування за I-III квартали склала 37048,7 млн. грн. (на 50% менше, ніж у 2015 р.). Це пояснюється тим, що банки працюють в умовах надлишкової ліквідності, в ході чого зменшується їх прибутковість

Висновки. Недоліки вітчизняної практики рефінансування, які проявилися під час системної банківської кризи та в умовах сучасної соціально-економічної напруги, ще не повністю подолані. Потребує додаткового дослідження та доопрацювання діюча нормативно-правова база, механізми рефінансування за кожним окремим інструментом, особливості забезпечення повернення кредитів з рефінансування тощо. Подальші дослідження в цих сферах сприятимуть удосконаленню відносин НБУ та комерційних банків, що дасть можливість політиці рефінансування стати дієвим та ефективним інструментом грошово-кредитної політики.

За результатами дослідження, можемо визначити основні шляхи удосконалення механізму рефінансування НБУ комерційних банків в Україні:

- удосконалення процентної політики, зокрема зниження облікової ставки, що вплине на відсоткові ставки на ринку та на доступність позикових коштів;

- використання ефективної методики оцінки фінансової стійкості банку, що дозволить визначити реальний фінансовий стан банку та зменшить ризик неповернення кредиту рефінансування;

- здійснення контролю за напрямком використання отриманих кредитів від регулятора задля унеможливлення виведення коштів за кордон або спекулятивних дій на валютному ринку;

- розкриття інформації про всі види наданих кредитів та їх погашення в рамках підвищення прозорості НБУ, що дозволить проводити ґрунтовний аналіз кредитних операцій НБУ;

- позачергове підтримання банків, які кредитують стратегічно важливі державні програми та галузі;

- застосування ефективних інструментів політики рефінансування, враховуючи досвід розвинених країн світу.

Зроблені висновки та запропоновані пропозиції сприятимуть формуванню сучасного ефективного механізму рефінансування, який забезпечить стабільний розвиток банківської системи та дасть стимул до подальшого розвитку.

Бібліографічний список:

1. Центральний банк і грошово-кредитна політика. Навч. посіб. / За ред. Косової Т.Д., Папаїки О.О. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 328 с.

2. Глосарій банківської термінології [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123604&cat_id=123320

3. О.В. Мельниченко Механізм рефінансування банків у контурі глобальних процесів // Ефективна економіка. – 2015. - №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3735>

4. Презентація НБУ «Інформаційний день з питань рефінансування банків» від 19.03.2015 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=15638156>

5. Положення Про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи від 17.09.2015 № 615 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

6. Положення Про надання Національним банком України стабілізаційних кредитів банкам України від 13.07.2010 № 327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.